

10. Войно-Данчишина О. Л. Правове регулювання вищої юридичної освіти та науки в Росії в ХІХ ст. (на матеріалах українських губерній): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / О. Л. Войно-Данчишина. – Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2006. – 19 с.
11. Миллюков П. Очерки по истории русской культуры. Ч. 1. Население, экономический, государственный и сословный строй. – СПб., 1900. – 223 с.
12. Общий устав императорских российских университетов. – СПб., 1835. – 42 с.
13. Писарева Е. А. Організаційно-правові основи діяльності університетів Російської імперії другої половини ХІХ ст. (на матеріалах України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01 / Е. А. Писарева. – Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2001. – 20 с.
14. Попов О. В. С. С. Уваров и подготовка общего устава Российских университетов 1835 года // Российские университеты в XVIII – XX веках: Сб. науч. статей: Вып. 4. – Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 1999. – 184 с.

Ібрагімова Г. І., ІПЛ НАН Азербайджану

ЖІНКА АЗЕРБАЙДЖАНУ НА ВІЙНІ 1941-1945 рр.

В статті освітається героїзм, проявлений жінками Азербайджанської Республіки в роки Великої Вітчизняної війни, їх активне участь в різних областях виробництва, в суспільних, політичних організаціях, в областях культури, просвіщення, медицини, їх творче участь і роль в розвитку літератури і мистецтва.

In the article heroism of the Azerbaijan Republic's women in the years of the Great Patriotic War, their active participation in manufacturing, in soviet institutions, public and political organizations, cultural and educational establishments, in the sphere of public health, their creative activity and role in the development of literature and art has been illuminated.

Незамінна роль азербайджанського народу в другій світовій війні, жертвами якої стали 50 мільйонів людей. Досить відзначити тільки те, що на Кавказькому фронті 66,1 тис. азербайджанських воїнів зробили подвиг, 402-а, 416-а, 223-я і ін. азербайджанські дивізії героїчно билися на різних фронтах другої світової війни, тисячі

синів і дочок Азербайджану стали безневинними жертвами цієї кривавої війни. А в звільненні Керчі, Ставрополя і Ростова-на-Дону взяла активну участь 77-а азербайджанська дивізія. 77-а і 416-а дивізії були нагороджені орденами Суворова II ступеня. 223-я дивізія за звільнення Югославії була удостоєна почесного звання "Белградська", а за звільнення Відня була нагороджена орденом "Червоного Прапора". 2 травня 1945 року доблесні воїни 416-ої дивізії встромили прапор перемоги біля Бранденбургських воріт в Берліні. Азербайджанські воїни зробили героїчні подвиги також і на партизанській війні. Загальнонаціональний лідер Азербайджану Г. А. Алієв (1923-2003) маючи на увазі великі подвиги співвітчизників, відзначав: "Друга світова війна ще раз наочно довела, що азербайджанці дуже стійкий і героїчний народ, здатний гідно вийти з найважчих випробувань, показати небувалі приклади мужності і відваги. Шлях, що минув нашим народом після перемоги над фашизмом, це шлях, ведучий до майбутньої національної свободи і незалежності. Азербайджан минув шлях високого розвитку і накопичив великий економічний, інтелектуальний потенціал, на цій основі добився незалежності і зайняв гідне місце в світовій спільноті" [1, с. 3].

На другу світову війну було мобілізовано 800 тисяч радянських жінок, 311200 з них були нагороджені орденами і медалями, а 91 жінка була удостоєна звання Героя Радянського Союзу [8, с. 11]. Більше 11 тисяч жінок-азербайджанок були також учасницями другої світової війни. Дівчата і жінки Азербайджану в тилу успішно справлялися з чоловічими справами. Вони також героїчно, самозабутньо брали участь на різних фронтах війни, продемонстрували приклади великого подвигу і героїзму в боротьбі за звільнення рідної землі від фашистських окупантів. Зулейха Гасанова, Есмер Гасанова, Кюбра Фараджева, Зулейха Сєїдмамедова, Анатоллі Абілова, Ділбер Техмезбекова і сотні інших азербайджанок вписали свої імена на незгладимі сторінки історії цієї жахливої війни.

Жінки Азербайджану в цій суворій і нещадній війні навчилися стійкості, витривалості, терпінню і строгості.

Медсестра Мадіна Ахмедова, що потрапила в полон в боях за Крим, була піддана небаченим тортурам в Равенсбургському жіночому концентраційному таборі. При перевезенні до Італії Мадіна Ахмедова втекла з полону і приєдналася до загону партизан. Лікарка Генча Гарагезова у складі 517-ої дивізії минула важкий,

болісний шлях від Північнокавказького фронту до Криму [7, с. 10]. Бейім Алізаде зі своєю дочкою Салімою Алізаде, що дослужилася до звання майора медичної служби, минула важкий і славний бойовий шлях від Криму до Берліна [12, с. 12].

Джавахир Аббасова служила спочатку в 55-му медико-санітарному батальйоні в Криму, а згодом у 133-ій Далекосхідній особливій зенітній бригаді. Тезеханум Джафарова минула спільний бойовий шлях з Джавахир Аббасовою на Далекосхідному фронті [18, с. 7].

Зінят Манафова у складі 483-го медико-санітарного батальйону разом з Джавахир Гаджієвою і Летафет Мамедовою билася на Кримському фронті.

Бойовий шлях Лори Абдуллаєвої почався в Криму, і цей шлях був продовжений в боях за Керч і Моздок [11, с. 9].

Дюрра Мамедова-Космодемьянська, з перших же днів добровільно брала участь на фронтах війни, служила у військовому госпіталі № 43 Чорноморського військового флоту, проявила самовідданість в боях за звільнення міста Новоросійськ у складі 18-ої Армії як медсестра [18, с. 3-4; 2, с. 290].

Бойовий шлях Сакини Мамедової почався в Новоросійську, а згодом цей шлях був продовжений у військовому госпіталі № 43 Чорноморського військового флоту і завершений у Берліні [5, с. 7; 17, с. 5].

Лікарка Шафіга Мелікеганова у складі піхотного батальйону 94-ої гвардійської дивізії Українського фронту активно, самовіддано брала участь у боях за Курс, Білгород, Харків, Могильов, Подольськ [10, с. 9].

Сафія Султанова у складі 150-го медико-санітарного батальйону 75-ої армії брала участь в боях за Донбас, Харків, Ростов-на-Дону як медсестра по хірургії [10, с. 10].

Рашида Гасимзаде, Марьям Гейчаєва також пережили тяготи другої світової війни, неодноразово ризикували життям [11, с. 15]. Офіцер Шамсія Джабраїлова героїчно загинула у 1942 році. Тоді їй було всього 19 років. Л. Керімова у складі 144-го особливого батальйону 83-ої Червонопрапорної морської бригади проявила приклади самовідданості у боях за "Малу землю" як санітарний інструктор [14, с. 5]. Медсестра військово-польового госпіталю № 3679 Нігяр Мамедова зробила подвиг при звільненні міста Смоленськ [14, с. 5]. Гадрія Селімова, Бікя Гезалова, Фаріда Везірова, Фіруза Сеїдова, Мюлаїм Джафарова, Фіруза Гюнешлі, Набат

Гасанзаде воювали на полях битв від далекої Балтики до Кавказу і повернулися на Батьківщину переможцями [15, с. 18]. Сарія Мамедова у складі 329-го зенітно-артилерійського полку пройшла славний бойовий шлях від Моздока до Чехословачії [8, с. 48; 18]. Беюкханум Мірджавадова вже з перших днів своєї служби в боях поблизу міста Моздок зробила подвиг [4, с. 6-7]. Сона Агаєва разом з сержантами 223-ої азербайджанської стрілецької дивізії – Ситарою Агаєвою, Салімою Халіловою, Ханум Ахмедовою брали участь у боях, що походили від Моздока до Белграда [14, с. 5]. Пілот літака-винищувача гвардії лейтенант Мінна Джабраїлова завдала руйнівних ударів по важливих об'єктах ворога, а після поранення у 1942 році служила в особливій 158-ій розвідувальній роті 144-ої гвардійської дивізії, брала участь у боях за Північний Кавказ, була учасницею також багаточисельних боїв, що відбулися до узяття Берліна.

У боях за Керч військова лікарка Зулейха Ісмаїлова врятувала життя тисячам людей. Азербайджанки Хадіджа Латіфова, Беюкханум Багірова і Фіруза Фаталієва, що потрапили в полон в підземній печері, втекли з полону і приєдналися в лісах України до партизанів. Сафія Рустамбекова, Кюбра Мамедова, Сугра Пашаєва, Сакина Алієва, Сара Мірнагізаде в багаточисельних боях проявили справжній героїзм [6, с. 16-17]. Алія Рустамбекова служила спочатку в медико-санітарному батальйоні у Москві, а згодом поблизу Смоленську. У 1941 році вона потрапила в полон, втекла у 1942 році з полону і приєдналася до партизанського загону “Дідусь”, що діяв в лісах Смоленську. Алія Рустамбекова надалі і стала начальником медико-санітарного батальйону, в 1945 році загинула в одному з боїв [1, с. 20]. Марьям Шаріфова з 1942 року служила у госпіталі № 1548, у госпіталях міст Мінгечаур і Тауз лікувала поранених [9, с. 27]. Шовкят Салімова в роки другої світової війни була заступником капітана корабля, а згодом капітаном корабля в Управлінні Каспійського пароплавства. У роки цієї жакливої війни вона була однією з двох жінок в світі, що була капітаном корабля [2].

У героїчній історії азербайджанського народу залишилися незгладимі сліди сотень людей, що пройшли дуже важкий бойовий шлях від Баку до Берліна. Червонопрапорна нагороджена орденом Суворова 416-а Азербайджанська дивізія прогнала ворога від підосви Кавказьких гір до берегів Азовського моря. Перемоги в боях за звільнення міст Моздок, Азов і Таганрог прискорили звитяжний похід цієї дивізії.

В лавах 416-ої Азербайджанської (Таганрозької) дивізії героїчно воювали також азербайджанки, що не відстають від чоловіків в мужності і безстрашності. Сакина Байрамова, Аділа Дадашева [12, с. 5-7], Сакина Шафієва, Міна Гаджієва, Беюкханум Мірджавадова, Рагіма Бабаєва, Тагира Фаттахова, Сакина Гулієва, Сакина Байрамова, Пакиза Манафова, Лора Абдуллаєва, Мірджаннат Османова, Рафіга Бабаєва [19, с. 6-7] і десятки інших азербайджанок врятували життя багатьом сином Азербайджану, внесли незамінний вклад до завоювання перемог над лютим ворогом.

При вивченні героїзму жінок Азербайджану на фронті і в тилу в роки другої світової війни можна стати свідком того, що кожна згадана з них в статті і незгадувані більш 11 тисяч азербайджанок стояли віч-на-віч із смертю. Головними їх вищими людськими відчуттями були безстрашність і героїзм. У основі цих відчуттів стояли ще два відчуття: любов до Батьківщини і народу, безкрайня ненависть до ворогів-завойовників. Ці основні відчуття були пануючими в свідомості кожній з них, тому їм були чужі боязкість, слабкість і боязнь. Подальша доля азербайджанок, що повернулися з війни, була нелегкою. Деякі особливості, що витікають з національного менталітету, однобоке відношення людей до азербайджанок, що повернулися з війни, інколи перетворювалися для них на перешкоди в побудові нового життя, через вищезгадані обставини вони не могли реалізувати свої мрії і плани. У виразах обличчя, в поглядах деяких людей читалось питання “Чого можна чекати від дівчини, що воювала пліч-о-пліч з тисячами чоловіків?”, [18, с. 3-4], але попри все вони з гідністю продовжили свою професійну діяльність, вірно, служили Батьківщині, народові, державі, створили сім'ю, виростили гідних Батьківщині дітей.

Жінки Азербайджану з першого ж дня Великої Вітчизняної війни (з 22 червня 1941 р.) пліч-о-пліч з чоловіками також самовіддано трудилися в ім'я постачання фронту нафтою і нафтовими продуктами. Трудящі Азербайджану здали до Фонду Оборони величезної країни 15,5 кг золота, 952 кг срібла і 295274 рублів [8, с. 11]. У 1941-1945 рр. з Азербайджанської РСР на фронт було відправлено 125 вагонів з одягом 1601540 найменувань [8, с. 14].

Жінки Азербайджану активно брали участь у виробництві. У роки війни 60 % що трудилися у промисловості і в сільському господарстві країни, складала жінки. Якщо у 1941 році число зайнятих у нафтовій промисловості було 23400 чоловік, то в 1944 році це число зросло до 32300 (54,9 %). Азербайджанки на об'єктах

нафтовидобувної і нафтопереробної промисловості трудилися також як інженери, техніки і начальники цехів.

В області військової промисловості трудилися 5818 жінок, 4912 з них трудилися безпосередньо в цехах [8, с. 12]. У роки війни в Азербайджанській РСР в різних областях нафтової промисловості трудилися 62 бурильщиці, 762 оператора, 472 помічника оператора, 65 операторів по ремонту підземних свердловин, 185 їх помічниць, 152 слюсаря і 52 сварщиці. А по відомостях 1927 року в "Азнафти" трудилися 16838 жінок, 6779 жінок були зайняті в бурінні, 6773 робітниць, що трудилися в області переробки нафти. Серед інженерів і технічних працівників жінки склали 8,9 % (у чоловіків 16,6 %), серед службовців 18,2 % (у чоловіків 2,3 %), а серед робітників 44,9 % (у чоловіків 79 %) [3; 15; 17, с. 73-84].

З'явилися жінки-механізатори в сільському господарстві нашої країни, в 1941-1945 рр. в республіці трудилися 11539 трактористів і 61,7 % з них були жінки. У зборі урожаю в різних областях сільського господарства країни більшість (80 %) належала жінкам [21, с. 50-51; 20, с. 24].

Всі вказані факти свідчать про дуже важке і обтяжливе життя жінок в роки війни. Була ліквідована неписьменність, але правильна організація праці і відпочинку жінок не давала гарантії захисту їх інших прав.

Участь жінок Азербайджану в соціально-політичному житті в 1941-1945 рр. характеризувалася їх діяльністю в радянських суспільно-політичних органах. Якщо в 1941 році в лави КПРС були прийняті 766, а кандидатами в члени партії стали 646 жінок, то в 1945 році ці цифри склали відповідно 1735 і 1416 [8, с. 14].

У 1941 році в Бакинській партійній організації було 4117 жінок, а в 1945 році ця цифра досягла 11508. Академік І. Гаджієв спираючись на архівні джерела, відзначає, що загалом в роки Великої Вітчизняної війни 21683 жінки було прийнято до лав ВКП(б). Поряд з членством в партії жінки працювали і на керівних постах.

У числі обраних у верховну Раду Азербайджанської РСР в 1939 році 310 депутатів 72 були жінки, 52 з них були азербайджанками (Газета "Комуніст" від 2 квітня 1944 р.). Жінки підсилили свою політичну діяльність в різних організаціях. Вони відправили багато активних жінок, дівчат в лави Червоної Армії.

У професійних союзах жінки замінили чоловіків, що пішли на фронт. У 1941-1945 рр. у 46 підприємствах швацької і харчової промисловості профспілки очолювали жінки [8, с. 15].

Жінки Азербайджану активно брали участь також і в культурному житті республіки. В період війни змінилися форми і методи заходів в культурному житті Азербайджанської РСР. Відхід на фронт вчителів привів до браку кадрів в області освіти. Для забезпечення шкіл педагогічними кадрами в Кубі і Агдаме відкрилися педагогічні інститути, в яких повний курс навчання тривав 2 роки. Більшість студентів цих інститутів складали жінки. Всі заходи, що втілюються в областях культури і освіти, служили перш за все справі оборони Батьківщини. В період війни в Республіканській бібліотеці ім. М. Ф. Ахундова 6 відділами з 8 керували жінки, з 57 працівників 44 були жінки. У роки війни придбали особливе значення література і мистецтво. У 1941-1943 рр. діячі літератури і мистецтва Азербайджану на різних фронтах війни дали 19261 концертів перед воїнами Радянської Армії.

Жінки Азербайджану брали участь в праці госпіталів не лише у якості лікаря, медичного персоналу, а також як донори. Наприклад, мати 4 дітей Хюснія Гусейнова протягом чотирьох військових років як донор здала 90 літрів крові [8, с. 17]. Білгейс Ібрагімова була професійною лікаркою і організатором у найбільшому госпіталі міста Баку.

У роки війни зросла також кількість студентів медичного Інституту. У 1941 році з 680 випускників цього Інституту 255 (37,5 %), в 1942 році з 822 випускників 529 (59,3 %), в 1943 році з 374 випускників 271 (72,3 %), а в 1944 році з 333 чоловік 226 (67,9 %) були жінки.

Якщо в 1940 році з 1594 студенток медичного інституту 610 були азербайджанками, то в 1945 році тут навчалися 1300 азербайджанок.

Сона Ібрагім кизи Веліханли у 1908 році закінчила Петербурзький Жіночий Медичний Інститут, а в 1915-1920 рр. продовжила своє навчання у медичному факультеті Харківського Університету. У 1928 році вона отримала вчений ступінь доктора медичних наук, а в 1933 році була удостоєна звання професора. У 1941 році вона стала першим азербайджанським ученим, висунутим на здобуття міжнародної Нобелівської премії в області науки. Але ця подія збіглася з моментом початку нового етапу II світової війни, через об'єктивні і суб'єктивні обставини (особливо з того, що вона була азербайджанською). С. І. Веліханли не стала лауреатом міжнародної Нобелівської премії. У 1942 році С. І. Веліханли була удостоєна почесного звання заслуженого

діяча науки. У 1939-1971 рр. вона була завідуючою кафедрою очних хвороб в Інституті Удосконалення лікарок Азербайджану. У 1946-1960 рр. С. І. Веліханлі обіймала посаду заступника директора Азербайджанського Науково-дослідного Інституту Офтальмології, а в 1945-1950 рр. була головою Суспільства Офтальмологів [2].

Таким чином, можна прийти до такого висновку, що в роки Великої Вітчизняної війни жінки Азербайджану самовіддано і героїчно билися на фронті і працювали в тилу, активно брали участь в напруженій роботі промислових і сільськогосподарських підприємств, в плідній діяльності суспільно-політичних організацій, в області народної освіти, в розвитку літератури і мистецтва.

Література:

1. Азербайджан в войне 1941-1945 гг. / Посвящается 60-летию Победы. – Баку: Элм, 2008. – 222 с. (на азерб. языке).
2. Женщина Азербайджана. – Баку: Издательско-Полиграфическое Объединение Национальной Энциклопедии Азербайджана, 2002. – 402 с. (на азерб. языке).
3. Центральный Государственный Архив Азербайджанской Республики, ф. 1610, о. 19, д. 190, л. 84.
4. Багирова С. Воспоминания прошлых дней // Женщина Азербайджана. – 1967. – № 5. – С. 6-7 (на азерб. языке).
5. Джафарова Т. Их любили все // Женщина Азербайджана. – 1975. – № 5. – С. 7 (на азерб. языке).
6. Гянджали С. С. Шесть сестер – одна судьба // Женщина Азербайджана. – 1991. – № 10-12. – С. 26-27 (на азерб. языке).
7. Гянджали С. С. Крымская эпопея // Женщина Азербайджана. – 1975. – № 5. – С. 16-17 (на азерб. языке).
8. Гаджиев И. Участие женщин в общественной, политической и культурной жизни Азербайджанской Республики в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.): Автореферат дисс. на соискание учёной степени канд. ист. наук. – Баку, 1991. – 26 с. (на азерб. языке).
9. Женщины Азербайджана XX века. – Баку, 2001. – 238 с. (на азерб. языке).
10. Курск, Белгород, Харьков // Женщина Азербайджана. – 1975. – № 4. – С. 9-15 (на азерб. языке).
11. Гасымов А. Сладкие и горькие воспоминания // Женщина Азербайджана. – 1975. – № 4. – С. 15 (на азерб. языке).
12. Гасымов А. По велению сердца // Женщина Азербайджана. – 1975. – № 2. – С. 5-7 (на азерб. языке).

13. Мамедова А. Две звезды // Женщина Азербайджана. – 1967. – № 1. – С. 2-9 (на азерб. языке).
14. Мамедова Н. Мы ушли в сорок первом ... // Женщина Азербайджана. – 1975. – № 6. – С. 7-9 (на азерб. языке).
15. Мамедова Э. С. С любовью к Родине, с бескрайней ненавистью к врагу // Женщина Азербайджана. – 1975. – № 5. – С. 5-6.
16. Мамедова Э. Искусство милосердных рук // Женщина Азербайджана. – 1975. – № 5. – С. 14-16 (на азерб. языке).
17. Мамедова С. Маленькая страница большой эпопеи // Женщина Азербайджана. – 1978. – № 5. – С. 4 (на азерб. языке).
18. Сирус Тебризли. Тайна двойной фамилии // Баку. – 17 декабря 1985 г. (на азерб. языке).
19. Тагизаде Л. Вера // Женщина Азербайджана. – 1975. – № 5. – С. 6-7 (на азерб. языке).
20. Аббасов М. Баку в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.). – Баку: Аз. гос. издат., 1967. – 263 с.
21. Новрузов Т. А. Трудовые подвиги колхозного крестьянства Азербайджана в период Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.). – Баку: Изд-во АН Азерб. ССР, 1962. – 102 с.

Великанова М. М., НДУ ім. Миколи Гоголя

ПОРЯДОК УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ НА ВИКОНАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ АБО ДОСЛІДНО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ РОБІТ, ЗАСНОВАНИХ НА ДЕРЖАВНОМУ ЗАМОВЛЕННІ

В статье исследуется порядок заключения договоров на выполнение научно-исследовательских или опытно-конструкторских и технологических работ, основанных на государственном заказе. Автор приходит к выводу о том, что особенностью исследуемых договоров является то, что проект договора самостоятельно разрабатывает исполнитель.

The article addresses the order of signing contracts on implementation of research-and-development or research-design and technological works based on government contractual work. The author comes to the conclusion that the peculiarity of the following contracts is that the executive of these works draws up the draft on his own.